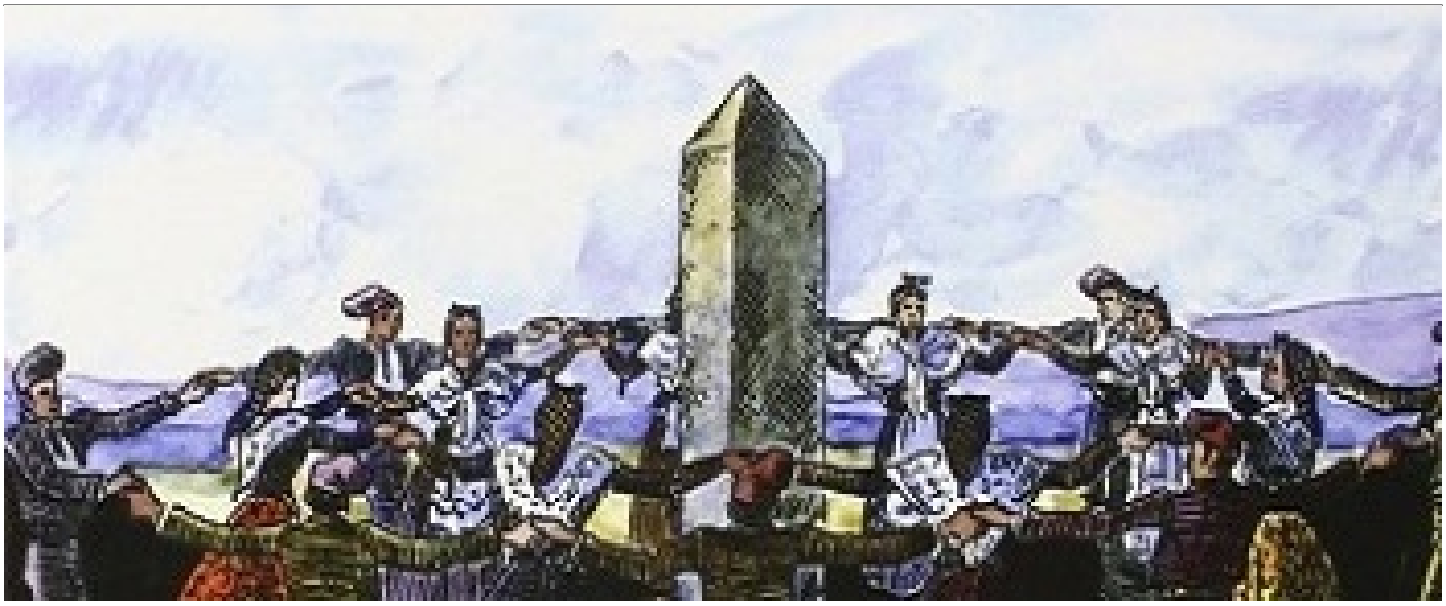

Què m'ha suggerit la lectura del llibre ‘La sardana i la religió de les Bruixes’

Autor: Francesc Jutglar
Data de publicació: 06-08-2021

Després de llegir el sorprenent llibre 'La sardana i la religió de les bruixes' d'En Jordi Bilbeny, En Francesc Jutglar ha sentit la necessitat de fer-li arribar una sèrie de comentaris que aquí presenta en forma d'article, i que cal entendre com unes primeres notes que podrien iniciar moltes línies d'investigació. Sovint indica entre parèntesis a quina part del llibre fa referència la temàtica que esta comentant en cada cas amb el nom del llibre abreviat: SRB.

INTRODUCCIÓ

Una consideració prèvia és que el llibre parla de molts temes, que enllacen amb un passat entre antic i molt remot i, per tant, cada cosa s'hauria de situar en el seu possible context temporal. Amb aquesta idea donaré alguns elements bàsics per situar-se en la història humana a Europa. Els homes d'espècies anteriors a la nostra es remunten molt enrere, a tot el Vell Món. L'home modern, amb totes les capacitats actuals, que és en el que ens hem de centrar pel que es diu al llibre, el trobem escampat per Europa fa desenes de milers d'anys (com a mínim 20.000 aC. a Catalunya) i des de fa uns 40.000 anys o més al Pròxim Orient, on van arribar des de poblacions similars africanes encara més antigues (algun centenar de milers d'anys). Durant aquest període hi ha hagut diverses glaciacions, la darrera s'acabà a Europa fa vora 10.000 anys. Les primeres nocions d'astronomia i calendaris entenc que han de formar part del pou de coneixements més antic, i se situarien en un moment força més reculat. Pel que se sap fins ara, la resta de temes que sortiran en aquest article hem de situar-los a l'època postglacial. Durant les glaciacions hi va haver una colla de períodes interglacials amb temperatures comparables a les actuals, i el pas d'un clima a l'altre pot haver-se fet en temps tan curts com una vintena d'anys[1]. Aquestes pulsacions alternativament fredes i calentes segur que obligaven les poblacions humanes a fer desplaçaments en direcció nord-sud. Gran part de Gran Bretanya, el nord d'Alemanya, Polònia i tot el que hi ha més al nord, quedava coberta pel gel, i, per tant, era difícilment habitable, de manera que la població d'Europa Occidental es concentrava en el que anomenem Europa Central, i a la part mediterrània. És

d'esperar que en els moments càlids hi haguessin desplaçaments directament cap al nord. Això em porta a pensar que, a Europa, les semblances culturals (llengua, llegendes, tradicions) més directes s'han de buscar verticalment, i només cap a l'est per als trets més primigenis.

També penso que els fets més rellevants de la història de la humanitat, que necessàriament hem de compartir entre moltes cultures des de fa milers d'anys pel gran impacte que causaren, són:

- La fabricació d'instruments.

- El control del foc.

- El calendari.

- La invenció de l'agricultura i la ramaderia.

- La tecnologia dels metalls.

- La invenció de les barques i la navegació.

El llenguatge articulat no el considero, perquè és un fenomen progressiu i antiquíssim i, per tant, no ha marcat un abans i un després en la mentalitat humana (diguem que l'home, tal com l'entenem ara, sempre ha tingut llenguatge articulat). I podríem dir el mateix de la música. Tret d'això, les dues primeres fites són tan antigues que el rastre que n'hagi pogut quedar en el folklore popular ha de ser necessàriament massa divers i transformat perquè avui sigui fàcil detectar-ne l'origen comú, si en queden indicis. Els altres quatre no deuen explicar l'origen de tots els rituals i creences, però penso que necessàriament han de tenir una relació amb moltes coses que es tracten al llibre.

Considero que En Bilbeny ha demostrat a bastament el vincle de bruixes i dimonis amb les religions precristianes, amb ritus d'iniciació, i també amb l'aprenentatge de diverses habilitats importants socialment. Aquestes conclusions coincideixen amb estudis d'altres autors, i en part hi aprofundiré més en allò que fa referència a les plantes màgiques.

LA MUNTANYA COM A LLOC SAGRAT

Entenc que l'explicació més fàcil és que el més imprescindible per mantenir-se viu és l'accés a l'aigua potable, i la majoria de fonts es troben a les muntanyes. També s'hi troben sovint les coves, que poden fer molt de servei com a refugis permanents o temporals i com a llocs cerimonials o de retir d'ermitans. A les planes també hi pot haver aigua abundosa, però no tan saludable per al consum, i llavors s'hi afegeix el problema dels mosquits, que en llocs prou càlids comporta el risc de patir paludisme. A Catalunya, per exemple, durant l'hivern, la terra baixa o mitjana sovint està sotmesa a inversió tèrmica, que fa que les nits siguin més fredes i humides a les planes que als turons veïns.

Amb tot, penso que el motiu principal és que els punts elevats són molt a propòsit per a bastir-hi estructures de mesura o significat astronòmic, i també, per la seva visibilitat des de les parts baixes circumdants, són el referent idoni per a les cerimònies d'iniciació, dels ritus xamànics o de bruixeria dels pobles propers.

EL GALL I LA SEVA DOMESTICACIÓ[2]

Els galls dels boscos europeus no s'han domesticat mai, que jo sàpiga. No tenen un cant remarcable i cridaner com tenen els domèstics, i no corresponen a les il·lustracions antigues de galls de l'art europeu. Si la reunió general de bruixes i bruixots de la Nit de Nadal s'allargava fins que el gall cantava (SRB p. 282), és que el costum és posterior a la introducció del gall o bé el gall ha passat a ser-hi relacionat a posteriori, però ja essent popular i omnipresent. A la p. 289 es ve a dir que era general que els aplecs de bruixes en general duressin fins que cantava el gall. El gall prové del Gallus gallus, amb una petita aportació del Gallus sonneratii, tots dos originaris de l'Índia, i el primer estès també per Indoxina i part d'Indonèsia fins a Bali. La domesticació és relativament recent: els galls domèstics daten de 3600 anys enrere a la Xina, i potser fins 6000 anys aC. en algun lloc de la mateixa Xina, i sembla que hi ha hagut nuclis de domesticació independent en altres llocs del sud i sud-est asiàtic. Es diu que ja es coneix a Egipte com a mínim des del 1350 aC. Segons la wikipèdia, els galls europeus provenen del grup domesticat inicialment a l'Índia; i afegeix que arribà tard a Europa occidental (cap el primer mil·lenni aC), i que els fenicis l'escamparen al llarg del Mediterrani fins a Ibèria. No pot representar, doncs, un element important gaire reculat en el temps (comparativament). Pot ser rellevant que no sempre ha estat únicament una font nutrícia; els romans, per exemple, tenien galls sagrats emprats per a fer auguris, i també són un element habitual en les cerimònies de vodú. No sé quina relació especial tenen amb França ni amb Galícia, però Gàl·lia, Galícia i gall sembla que han de tenir un lligam evident, oficial en el cas de França, on gal i

gall tenien la mateixa denominació llatina, i el gall és la icona que molt sovint representa aquest Estat. És interessant el fet que també és el símbol de Barcelos, Portugal. Convé notar que el gall gal o gala daurada és probablement la raça més antiga d'Europa i la més semblant a l'original salvatge[3].

CERCLES DE FADES

Sinònim d'erols. El típic erol que podem trobar en un prat herbaci és el resultat de l'activitat subterrània d'un fong que s'estén radialment, i consisteix en un assecament de l'herba resseguint la forma d'un cercle, sovint immediatament flanquejat per un altre cercle on l'herba creix amb més força. Quan el fong fructifica, els bolets apareixen seguint també un cercle. En castellà es coneixen com corros de brujas. Suposo que deu rebre el nom de cercle de fades perquè la filera circular de bolets recorda el cercle de persones fent un ball rodó, i en acabar un ball rodó sobre un prat, inevitablement queda una rotllana d'herba aixafada. En qualsevol cas, corrobora el fet que les bruixes i fades feien balls rodons.

BOCS, OVELLES, BOUS, PEIXOS...

Una vegada més, aquests animals representats en ídols coincideixen amb constel·lacions, i per tant amb consideracions astronòmiques i astrològiques. La precessió dels equinoccis explica que al llarg de la història es passi del toro al moltó, i als peixos, segons les eres. Finalitzada la de peixos, entrem en l'era d'aquari.

En islandès i en alguns idiomes escandinaus, rams vol dir moltons. Això queda reforçat pel fet que el mascle dels bòvids (ovelles, cabres, antílops...) i també dels cèrvids en anglès rep el nom genèric de ram. Si estan parlant per exemple de daines, distingeixen el ram (mascle) i l' ewe (femella). L'excepció són els animals molt voluminosos (toros, bisonts...) que hom separa en bull (mascle) i cow (femella), no només pel que fa a toros i vaques, sinó per a d'altres espècies comparables. Tant els cèrvids (gairebé tots) com molts antílops tenen banyes només en el cas del mascle. La meva hipòtesi és que aquests mascles reben el nom de ram perquè tenen rames al cap. I de fet parlem de ramat quan ens referim sobretot als remugants (no pas a l'aviram, per exemple).

Això em fa pensar si Diumenge de Rams no vol dir diumenge del moltó, en comptes de relacionar-se amb unes suposades branques que la gent duia a la mà com a celebració. A banda de ser l'ídol de l'era corresponent, podria ser que en aquest dia s'acabés l'abstinència i ho celebressin matant una ovella i fent un bon tec. També trobo sospitós que una altra festa religiosa que té a veure amb el menjar es digui ramadà. No puc dedicar temps a investigar les menges tradicionals antigues d'aquest període, però hi ha el Romance de la loba parda, que diu que la lloba s'endú l'ovella que els amos volien per al Diumenge de Pasqua.

FERRADURA, SERRA, PONTS, I ALTRES GINYS

A SRB p. 70-81 veiem que es relaciona sovint al dimoni o Maru amb una colla d'invents importants, com per exemple l'agricultura i la forja. Es diu que el dimoni és l'inventor de la serra, i són molts els ponts o altres obres que es diuen «del Diable». Aquests fets no fan pensar en res de negatiu o malèfic sinó més aviat en un prodigi d'enginy o clarividència al servei de l'home. Reforçarem aquesta consideració en el capítol dedicat a les plantes màgiques.

DEÏTATS NEGRES O MORENES (SRB p. 82)

D'entrada veig que La Moreneta duu una corona reial i, per tant, em sembla més una reina que una deïtat (SRB p.129: la pedra El Pont de la Bruixa també s'anomena El Tron de la Reina); les nadales primitives parlen de Maria com "la regina" (SRB p. 299). Convé notar que les mares de Déu catalanes són anomenades tradicionalment Nostra Senyora. Aquests elements em duen a esperar impacient els resultats de les investigacions sobre les reines catalanes que està duent a terme En Pep Mayolas.

BRUIXES, MESURA DEL TEMPS I ASTRONOMIA (ja mencionat a SRB p. 1)

Dels punts dits més amunt que han d'haver deixat molta petja en les cultures actuals, el calendari és especialment important, i encara més en el cas de les societats agrícoles i ramaderes situades en terres temperades o fredes, o sotmeses d'alguna manera a oscil·lacions estacionals importants, de manera que aquests calendari i agricultura anirien força lligats. La ramaderia i l'agricultura sembla ser que tenen vora 10.000 anys d'antiguitat (i sembla que en el context eurasiàtic provenen de l'Orient Pròxim), un temps prou gran com per haver-ne diversificat força els rastres folklòrics, però potser no prou llarg com per a no veure'n encara les semblances.

Em sembla indubtable que amb el que més clarament es poden relacionar les bruixes, Llucifer i companyia, és amb

l'astronomia, i lliga molt bé amb formacions lítiques molt antigues que també tenien funció astronòmica; i aquesta idea ve reforçada per la relació entre les bruixes i els llocs amb jaciments prehistòrics amb pedres destacades, sobretot si aquestes pedres els donaven tota la força, entesa com a poder de coneixement (SRB p.137). Això seria així quan els jaciments són prehistòrics. Si són ibers llavors ja som a la segona etapa: quan els referents màxims són la forja, agricultura i ramaderia. El primer element obvi és la brúixola, literalment la «petita bruixa», que no fa altra cosa que assenyalar el nord, com si la feina de la bruixa fos fer de guia astronòmica, de fixadora dels punts cardinals, que són essencials per a establir un calendari precís; fóra interessant veure si també hi ha relació entre bruixes i roses, per allò de la rosa dels vents (que podria lligar també amb el rosari). Que els balls rodons siguin una molt probable representació del moviment de la volta celeste a l'entorn de la terra o de l'estrella polar afegeix versemblança a aquesta associació evident. Que les sardanes es ballessin de nit també lliga amb la seva funció de representació que segueix el ritme dels estels – que es veuen de nit (SRB p. 229), però també poden seguir el sol si es ballen de dia –. El gir en sentit horari del branle i el contrapàs també reforça molt la representació del moviment dels astres, igual com ho representen els monuments tibetans que cal passar per l'esquerra i els estris que cal fer girar sempre en moviment horari, perquè és el moviment aparent dels astres al voltant de la Terra (vist des de l'hemisferi nord). Que es ballin pels dos solsticis, sigui com a sardanes o com altres balls rodons, torna a reforçar aquest caràcter astronòmic i de mesura del temps. L'orientació a l'est de les esglésies i el nord com a direcció del diable són una prova més de l'origen astronòmic de tot plegat. Si el nord és la residència de Llucifer, entenc que l'estrella polar, estel del nord, és Llucifer, perquè porta llum en tots dos sentits, però sobretot en el sentit figurat, perquè és la que permet adonar-se de com cal interpretar el rellotge / calendari celeste (En Bilbeny ja ho diu al final de la p. 231, i a la 233 es dóna una explicació més en aquest sentit, però aquesta vegada associant-lo amb el planeta Venus).

Vista la distribució de tasques per sexes en les societats primitives, conjecturo que el fet que la deessa o la seva representant sigui una dona, detall que també ens aporta En Bilbeny, encaixa bé amb l'origen astronòmic dels coneixements que representen, perquè a la prehistòria qui passava més temps a la cova o casa era la dona que criava, i els vells o malalts; també s'encarregaven d'obtenir aliments vegetals (eren bones coneixedores de plantes, incloses les remeieres i màgiques). És per això que eren elles les qui podien observar com variava al llarg del dia i de l'any la inclinació de la llum del sol a les parets, i per tant podien elaborar un calendari (vegeu SRB p. 227 per la mesura del temps relacionada amb les bruixes). Els homes eren els principals guerrers i caçadors (feines fora de casa). Si es viu durant uns mesos en una cova, per exemple, és impossible no adonar-se que el sol que entra dins la cova no il·lumina sempre la mateixa part de paret al llarg del temps. Fent unes marques a la paret no era gens difícil tenir un primer calendari de paret parcial, que no costa gaire de completar després amb l'ajut de menhirs o qualsevol altra referència exterior exposada al sol tot el dia. És esperable, doncs, que les dones fossin les primeres a notar i aprofitar el fenomen. Amb tot, hi ha altres possibles raons de pes en el cas europeu, que aportaré en parlar de les plantes màgiques.

MARIA I LA MARIETA

Aquest punt lliga directament amb els dos anteriors. Alguns sinònims de marieta (insecte) són: maria-rossa, porquet de sant Antoni, juriol, margarida, margarideta, margarideta del bon Déu, cuqueta de sant Anton, cuqueta / gallineta de nostre senyor, bové del bon Jesús. El llibre SRB ja relaciona l'insecte amb les bruixes a la pàgina 92. Entenc que l'animaló ha pres el nom de Mari a causa d'una colla de coincidències notables. Si els colors del dimoni són el negre i el vermell, suposo que els de Mari també, i la marieta més coneguda és vermella amb punts negres. La més típica, la que trobem comunament arreu, és la Coccinella septempunctata, i el fet que tingui precisament 7 punts, el nombre màgic (SRB p. 182 i 194, 284, on se'ns diu que el dimoni té 7 o 14 criats per ajudar-lo durant el ritu), encara en reforça més la relació amb els representants de l'estament sapient, i lliga amb els seguidors de Set (p. 272).

Marieta. Foto de Dominik Stodulski. Extreta de
https://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:BIEDRONA.JPG]

Hem vist en el punt anterior que també són 7 els dies de la setmana a partir de determinat moment, posterior a la setmana de 3 dies de les bruixes antigues (SRB p. 300: el dimoni balla entre les bruixes mentre els ensenya els dies de la setmana que no coneixen), i que les constel·lacions són grups de 7 estrelles. Doncs precisament quan els astrònoms fan presentacions per ensenyar les constel·lacions, sovint les anuncien com «els camins del cel», perquè faciliten l'aprenentatge de cada constel·lació tot explicant una història que les va lligant, segons el personatge o el símbol associat a cadascuna. Entenc que la coincidència entre les 7 estrelles de cada constel·lació i els 7 punts de la marieta poden haver originat les cançons populars que els nens acostumaven a cantar quan en trobaven una[4]:

Senyoreta,
mostra'm el camí del cel,
te donaré pa i mel.

O versions similars on senyoreta es canvia per marieta, gallineta, o altres sinònims, però la idea general es manté. Pot haver-hi tingut a veure la típica conducta de la marieta quan te la poses a la mà: si és damunt d'un dit aixecat verticalment, va pujant pel dit fins que arriba al capdamunt, i llavors desplega les ales i vola:

Marieta, vola vola
tú que portes camisola;

o també:

Marieta, puja al cel,
que et daran un plat de mel.

Sobre el relat de la plaga de marietes al Puig de les Marietes (SRB p.92) s'ha de matisar si aquest marietes es refereix realment a l'insecte que tots pensem, perquè «plaga» sempre s'associa a una gran abundor d'algun organisme perjudicial, i la marieta no té res de perjudicial, tot al contrari, perquè menja pugons i, per tant, és bona per als pagesos. El que sí que fan de vegades les marietes és congregar-se en quantitats enormes per tal d'hivernar en llocs climàticament favorables, i potser aquesta sigui la causa de l'episodi.

LA GRANOTA I EL GRIPAU

Són consagrats a Hècate (SRB p. 89). Els amfibis tendeixen a tenir verins (alcaloides) a la pell, inofensius si els toquem amb els dits, però que fan efecte si toquen les mucoses. Si ho recordo bé, el verí cutani d'alguna espècie de gripau tropical forma part del verí necessari per a convertir algú en zombi, i és segur que el de diverses espècies es fa servir per a enverinar puntes de fletxa, com a mínim a l'Amèrica Central i del Sud. Hi ha també algunes espècies de gripau que exuden alcaloides psicoactius emprats amb finalitats al·lucinògenes, i se sap que a les infusions que feien els bruixots de vegades s'hi posava algun gripau[5]. Però la identificació de granotes i gripaus amb les bruixes també podria venir més aviat de la seva relació amb l'aigua, com ja explicaré en l'apartat sobre iconografia de les bruixes.

RELACIONS ENTRE BRUIXES I RITUS ANTICS, I RELIGIÓ CRISTIANA

El cristianisme té alguns nombres bàsics que aparentment haurien de ser casuals o arbitraris, però que encaixen a la perfecció amb els nombres bàsics de l'aplicació principal de l'astronomia: el calendari. Hi ha dues menes de calendaris: els solars i els lunars.

El dia es divideix en hores i la religió cristiana té moltes oracions. Els cristians passen el temps orant, i els llibres d'oracions antics es diuen llibres d'hores, amb h. Això em fa preguntar-me si una funció primordial de les antigues oracions no era mesurar el temps a base de repetir un text determinat a un ritme regular. Encara avui, una funció de les esglésies cristianes continua sent la de donar l'hora fent sonar la campana.

El tres (SRB p. 87-88): És interessant que el cinturó d'Orió està format per 3 estrelles que es coneixen popularment com Les Tres Maries, o també com Els Tres Reis[6], i seguint la direcció d'elles cap a Sírius, l'estel més brillant del cel, i continuant fins a l'horitzó, trobem el punt precís on el dia del solstici d'hivern s'escaurà el naixement del sol. Les correspondències entre astronomia i religió cristiana són interminables i es poden resseguir, per exemple, al llibre The Christ Conspiracy, de Acahrya S., publicat el 1999 i 2012 per Adventures Unlimited Press, Kempton, Illinois, USA. L'obra corrobora alguns altres dels apunts que segueixen.

El quatre, els quatre evangelistes o els quatre braços de la creu, penso que són les quatre estacions o bé els quatre punts cardinals, elementals per a qualsevol consideració astronòmica. És graciós que quan els cristians se senyen marquen quatre punts amb la mà mentre només en pronuncien tres: pare, fill i esperit sant. El llibre esmentat en el paràgraf anterior confirma que la creu cristiana és una simplificació de la creu zodiacal.

El set, potser no tan clarament lligat al cristianisme (però es diu que Déu creà el món en 7 dies), sí que és igualment un típic nombre màgic, que també està directament relacionat amb l'astronomia. A les pàgines 62 i 63 de l'obra El tres i el set, números meravellosos, En Joan Amades ens informa que l'origen de la setmana de 7 dies rau en el fet que aquesta és la durada de cadascuna de les fases de la lluna, i això féu pensar que el 7 regia les qüestions astronòmiques. També per això les constel·lacions són grups de 7 estrelles (això s'atribueix originalment als astrònoms caldeus). Atenció a Setanàs a qui era tothom sotmès abans del naixement de Crist (SRB p. 299). Aquest inici de mot em fa pensar novament amb el número màgic 7 i amb el Seth egipci. Si hi eren sotmesos abans del naixement de Crist i Crist és la personificació del sol, ens poden estar dient que abans del calendari solar es regien pel calendari lunar. Suposo que tampoc no és casual que la formació de les bruixes i els bruixots es fes durant 7 anys.

Finalment, el dotze, els dotze apòstols, «casualment» també són els mateixos que els mesos de l'any (dotze és el nombre natural més pròxim a la quantitat de períodes lunars que té un any) i les hores del dia i de la nit. Sense menystenir el període menstrual proper a la durada del cicle lunar (29 dies i mig), la realitat és que 28 dies és una mitjana d'una realitat que pot anar dels 12 als 35, i d'altra banda si dividim 365 per 28 obtenim 13 i un pèl més, no pas 12. Per tant, penso que qui marca la divisió de l'any en 12 mesos és el cicle lunar.

El diable quan deia missa duia una casulla amb una creu de tres barres, i els fidels s'estaven agenollats o prostrats (p. 284); a Poblet encara avui fan una missa on el capellà es prostra a terra bocaterrosa una estoneta (fins i tot adverteixen als assistents que ho farà, per tal d'evitar ensurts).

És notable que, segons les cultures, els ritus sagrats siguin conduïts, exclusivament o majoritàriament, per homes o per dones segons cada cas. Igualment acostumen a estar destinats a persones adultes o que han passat per la iniciació, i aquestes persones poden ser el conjunt del poble o bé només els d'un sexe. Els cristians exclouen les dones del paper d'oficiadores, els feligresos encara en alguns llocs són disposats separadament a l'església segons el sexe, i la comunió està reservada als adults i iniciats. Aquestes característiques tenen tot el sentit, per necessitat, en alguns casos de tradició xamànica, com es veurà més endavant, però no en tenen cap en l'església cristiana.

Per als termes litúrgia i ofici diví, consulteu el primer paràgraf de l'apartat dedicat a les plantes màgiques i l'apartat de consideracions lingüístiques, on també es fa referència a alguns altres elements comuns entre religió actual i bruixeria o xamanisme.

Que Diana anés a cavall d'un griu, que és la suma d'un lleó i una àliga, fa pensar en els dos evangelistes corresponents, que deuen ser personatges per tapar això, o bé en realitat representen personatges molt antics representats per aquests dos animals (potser heràldicament, car són típics símbols de poder). Cal tenir present que Lluc s'identifica amb el bou, i taurus és una constel·lació, tal com aquila i leo. Tots els símbols, inclosos el de Mateu (un àngel) es representen amb ales. Una vegada més, ens trobem en la necessitat d'aprofundir en tota la simbologia religiosa des de la perspectiva astronòmica i astrològica.

També cal considerar que Sant Llorenç és un dels màrtirs més importants de la cristiandat primitiva (que deu voler dir precristiana), i al sol els catalans li diem familiarment Llorenç. I St. Llorenç és el patró dels oficis que treballen amb foc (forners, terrissaires, vidriers). La pluja d'estels fugaços es coneix com a llàgrimes de sant Llorenç.

Algunes altres concomitàncies entre bruixeria i religions modernes seran tractades en altres apartats d'aquest article.

ICONOGRAFIA DE BRUIXES, FADES O DONES D'AIGUA

Escombra. És un dels elements més generalment associats a les bruixes. L'escombra vegetal típica d'escombrar el carrer (les dels escombriaires de quan érem petits) es fa amb el bruc (Erica scoparia); és notable que el bruc crema bé, i fins i tot crema quan està humit, i per això potser té sentit que cada bruixa dugués una branca de bruc com a llenya per al foc que s'encenia durant el ritual (important que cremés igualment en temps remullat, suposo). Però tanta escombra omnipresent havia de voler dir alguna cosa més. Em va resoldre el dubte En Josep Badia, guia del museu botànic de Tuixent (poble on hi ha el molt recomanable Museu de les trementinaires), quan ens va explicar que diuen que les bruixes duien una escombreta no per l'escombra sinó pel pal, que els servia per a sucar-lo en una preparació i administrar-se per via vaginal una planta d'ús «màgic», de la qual parlo més avall. El mateix sistema és descrit a partir d'una investigació de l'any 1324 per sospita de bruixeria[7].

Vareta. Que sempre es representin les fades, bruixes i bruixots amb una vareta màgica ho vaig entendre quan a SRB, p. 156, En Bilbeny exposa que janot vol dir bruixot i janoteria és sinònim de nigromància, i en algun altre lloc del llibre s'associen les dones d'aigua amb vares de freixe. Amb això vaig veure ben clar que les dones d'aigua eren saurines. La funció més típica i demanada del saurí consisteix a trobar aigua, sovint subterrània (pous) per mitjà d'un pèndol o d'una vara, indistintament. Si empra la vara, ha de ser prima i d'una fusta flexible, i el freixe és conegut per la flexibilitat de la seva fusta. Les típiques vares tradicionals de saurí són de freixe o d'avellaner. El saurí també pot trobar qualsevol altra cosa oculta, de manera que és fàcil associar-lo amb la màgia o l'endevinació; i no cal que sigui dona; només cal que tingui capacitat de concentració i un petit entrenament molt simple. És interessant tenir present que devien ser persones molt respectades, no només per aquesta habilitat important i per la resta dels seus coneixements, sinó perquè per a fer de saurí s'ha de ser honest; no és possible emprar aquesta habilitat per a fer coses malvades o contràries a l'ètica personal. No puc passar per alt que si la dona d'aigua és una saurina, la mare de Déu pot ser realment la mare de deu (deu = font, o mina d'aigua). Deu també vol dir font en sentit figurat, i el xamanisme bàsicament intenta connectar amb la font primordial, consiència universal, o com en vulguem dir.

Les granotes i, sobretot, els gripaus, poden viure a una bona distància de l'aigua, però tenen l'habilitat de trobar-la quan han de fresar, i potser aquest fet ajuda a relacionar-les amb les bruixes i amb els saurins en general.

Barret. Les representacions de bruixes, bruixots i fades tradicionalment mostren un personatge guarnit amb un barret típicament llarg i cònic, molt sovint eixamplat de manera variable a la part de l'ala. Crida poderosament l'atenció que una gran proporció de les plantes màgiques més emprades tradicionalment són de la família de les solanàcies, caracteristiques perquè sovint fan les flors amb els pètals soldats, en forma de campana de llargada variable. És el cas, per exemple, de l'estramoni, la belladona i el tabac. Les representacions antigues de deïtats van acompanyades molt sovint de guarniments que representen flors o bolets al·lucinògens. Vistes les moltes concomitàncies entre bruixes i religió cristiana, pot ser que la campana mateixa com a element de crida al lloc de culte, tingui aquesta forma per la mateixa raó.

Barrets de bruixes, segons la representació feta a les
pel·lícules de Harry Potter. Extreta de
https://www.pinterest.com/pin/457396905875305310/visual-search/

Flors de tabaquera, Nicotiana tabacum. Fofos de l'autor.

Flor d'estramoni, Datura stramonium. Fofo de l'autor.

PLANTES MÀGIQUES

El primer detall que crida l'atenció és que les plantes medicinals (i les màgiques) que formen part de les receptes curatives es diuen plantes oficinals, i oficiar també és presidir la celebració litúrgica, i l'ofici diví és la pregària cristiana establerta en diverses parts del dia i també anomenada litúrgia de les hores. L'epítet officinalis forma part del nom científic de diverses plantes emprades per a fer les pocions de les bruixes, i d'altres plantes medicinals.

La berbena o berbera (Verbena officinalis), és dita també herba sagrada, i tenia molts usos medicinals, sobretot depuratius. Era típic recollir-la la vespra de Sant Joan o el mateix dia, i anar de berbena potser volia dir preparar-se per a aquesta cerimònia. A Amèrica va ser introduïda pels europeus i en diuen hierba de los hechizos. En gallec es diu herba dos ensalmos, que lliga amb els salms de les cerimònies cristianes. Una de les cerimònies que es feia amb aquesta herba inclou haver de recitar aquesta fórmula: “Jo et conjuro en nom de Venus i de Cupido, del sol i de la lluna, que aquella de tu que jo tocaré no pugui amar ningú més i que m'ami como a si mateixa”, segons diu la recopilació de Rolland, tom VIII, p. 42, recollit per Pius Font i Quer[8].

Herba mora, morella o tomaquera del dimoni (Solanum nigrum): diversos usos, però també és al·lucinògena i provoca imaginacions lascives i visions fantàstiques que semblen reals[9].

El pebrot coent o bitxera, d'origen americà (Capsicum annuum), s'ha emprat per a fer la tintura de bitxo amb el fruit, i aquesta tintura d'ús medicinal es coneixia a Tarragona com untura de les bruixes[10].

Pota de colom o belenc roig (Alkanna tinctoria). Conté un pigment roig soluble en alcohol o greixos, que s'emprava com a cosmètic. Andrés de Laguna (en el que sembla una traducció força evident al castellà de la versió catalana desconeguda del Dioscórides grec, diu: “Fueron muy conocidas antiguamente todas las especies de ancusa, cuando las mujeres no tenían otro remedio sino ellas para dar vivo color al rostro. Empero después que el diablo las enseñó tantas mudas y afeites para mudarse como camaleones de cuantas colores quieren, no tuvieron más cuentas con ellas”[11].

Diu Quer, a la introducció a la família de les solanàcies: “Constitueix el grup de plantes més tenebrós de la història d'Europa. El jusquiam, la belladona i la mandràgora, prescindint d'altres vingudes més tard del Nou Món, feren volar les bruixes i unir-se amb el dimoni, per a acabar, finalment, a la foguera”[12].

Tabac bord (Atropa belladona). Cal remarcar que el tabac actual és d'origen americà, però el terme tabac ja s'emprava abans de la descoberta per a referir-se a plantes oficinals. Planta tòxica per raó dels efectes dels seus alcaloides sobre el sistema nerviós. Font i Quer ens parla del “cuarto solano de Dioscórides”, que no sap quin és, però ha de ser una planta d'aquesta família, i afegeix: “era uno de los principales ingredientes de aquellos ungüentos de brujas, los cuales producían los mismos efectos que Dioscórides atribuye al solano acarreador de locura”[13]. A la mateixa pàgina i la següent explica una història interessant massa llarga com per a incloure-la en aquest comentari.

Jusquiam, tabac de paret, herba de Santa Maria, herba de la Mare de Déu... (Hyoscyamus niger). «Hierba loca» és un dels noms castellans que té, i a Molina d'Aragó la llavor de la planta es diu pólvora de diablo. Té propietats semblants a les de l'espècie anterior, però, a més a més, “té una altra virtut molt singular: la de produir una sensació de gran lleugeresa. El qui es troba sota el seu efecte té la sensació que perd pes, se sent ingràvid i acaba creient que s'eleva per l'aire, talment com la bruixa volant sobre la seva escombra. Segons sembla, la sensació de realitat es tan sòlida, que el pacient está convençut de l'efectivitat del seu vol”. Font i Quer proporciona més informació sobre els seus efectes[14], inclosa la son letàrgica durant hores, i després una memòria més feliç i una imaginació més viva. Sembla que el seu ús no és tan perillós com el de l'espècie anterior, malgrat que també és tòxica, i el seu ús per al tractament de les morenes és “singularment perillós, per la gran penetrabilitat de la mucosa intestinal”[15]. Afegeix en Font i Quer: “les llavors de jusquiam formen part de la tríaca, i sobretot, dels ungüents de bruixes, integrats principalment per les fulles d'aquesta planta i les d'estramoni, belladona i mandràgora”16]. També aporta unes referències biogràfiques d'ús ritual i màgic de plantes[17]. Lligant aquesta planta amb la iconografia de l'escombra, ja comentada, i vist que l'administració per via rectal és perillosa, s'entén que a Europa la bruixeria es relacionés majoritàriament amb les dones, que podien aplicar-se aquest preparat per via vaginal. A la Grècia antiga aquesta planta s'emprava en endevinació i com encens ritual.

Mandràgora (Mandragora autumnalis). En castellà també es diu uva de moro. Més amunt d'Andalusia i sud de Portugal només hi pot ser procedent de conreu intencionat, no pas espontània. Propietats, en part com les dues espècies precedents. Ús medicinal documentat des de molt antic, i fou d'ús general durant l'edat mitjana. Ens diu el Dioscórides que “la seva arrel sembla útil per als encanteris”. Laguna afegeix que “totes les supersticions relatives a les facultats màgiques de la mandràgora es remunten a temps antiquíssims i arribaren a Europa vingudes del Pròxim Orient”. “La mandràgora degué formar part d'alguns ungüents màgics o ungüents de las bruixes, emprats durant l'edat mitjana” i en dóna algunes referències bibliogràfiques[18].

Estramoni, figuera d'infern, fesolera de llum[19], curahotot bord (Datura stramonium); en basc pikozoro o ikozoro; en castellà, entre altres noms, higuera loca i, a Amèrica, burladora, vuélvete loco, pedo de fraile. Semblant en virtuts a algunes de les anteriors. Emprada sobretot com antiasmàtic. Es considera originària d'Amèrica (Mèxic), i K. Wein diu que fou introduïda a Europa per Espanya el 1577, des d'on passà als jardins botànics d'Itàlia i Àustria. Julio S. Stormi diu que quan els espanyols arribaren a Amèrica la van trobar per tot arreu allà, i això encaixa amb l'existència de noms americans per a la planta (chamico, chamisco, yuaaqué). Fou conreada per exemple al Maresme, i és comú trobar-la assilvestrada a tota l'àrea mediterrània.

Un cop analitzat tot el que hem vist fins ara, considero indubtable que l’administració de preparats de plantes màgiques capaces d’estimular la lucidesa mental o de separar l'ànima del cos formava part de les activitats habituals de les bruixes, fins el punt que estic convençut que el dimoni, participant habitual de les reunions de bruixes, no és un bruixot ni cap altra persona, ni un ésser producte de les al·lucinacions, sinó que és la planta o l’ungüent mateix que s’administraven per tal d’arribar a aquest nivell superior de consciència. Per això és habitual dir de determinats assoliments improbables que són o semblen cosa del dimoni. I per la mateixa raó les bruixes, durant els processos inquisitorials, deien que havien volat o havien tingut altres experiències després de tenir tracte carnal amb el dimoni, tracte que ara podem entendre com la simple via d'administració del jusquiam i altres plantes màgiques. En suport d’aquesta idea de tractar les plantes oficinals com a personatges clau de les cerimònies, amb un gran poder espiritual, convé notar que els mags preparaven les arrels de mandràgora simulant una figura humana i les adoraven com a déus[20]. Ho reforcen Evans i Hofmann[21], després de fer un repàs de més de 90 plantes al·lucinògenes que han incidit profundament en la cosmovisió de pobles d'arreu del món, en mostrar-nos-en algun exemple. Una crònica de fa 4 segles explica, en paraules d'un missioner, com els natius es comuniquen amb el diable mitjançant la Turbina corymbosa: tenen “al·lucinacions que atribueixen a la deïtat que segons ells resideix en les llavors”[22]. Els sobredits autors van encara més enllà quan exposen que “totes les societats aborígens han considerat, i ho continuen fent, que

aquestes plantes són, o regals dels déus, o els déus mateixos. Hi ha molts exemples [...] de plantes que són sagrades i encara venerades com déus. El soma, aquell antic narcòtic diví de l'Índia, es pot citar com l'exemple més rellevant, perquè malgrat que hi ha molts al·lucinògens que són mitjancers sagrats entre l'ésser humà i allò sobrenatural, el soma no és un mitjancer sinó un déu. És tan sagrat que s'ha arribat a pensar que la idea mateixa de divinitat pot haver sorgit d'experiències d'efectes sobrenaturals que s'han tingut amb aquest al·lucinògen. El fong sagrat mexicà també té una llarga història en el xamanisme i en la religió. Els asteques l'anomenaven teonanàctl (carn dels déus) i l'ingerien en les cerimònies." "És difícil trobar una cultura aborigen que no conegui o empri almenys una planta psicoactiva [...] els esquimals coneixen únicament una planta psicoactiva, i els habitants de les illes de la Polinèsia [...] sembla que mai han provat un veritable al·lucinògen [...] Molts científics consideren que l'ús de plantes visionàries és l'origen de la cultura, del xamanisme i de la religió"[23]. "L'èxtasi xamanístic és la veritable religió dels temps antics ; les esglésies modernes no en són res més que esvaïdes reminiscències."[24] Les flors o els fruits de diverses plantes màgiques són una ofrena als déus molt habitual a l'Índia i en altres llocs. Hi ha esglésies a l'Amazònia on empren l'aiahuasca com a sacrament[25]. Acabarem aquest complement de similituds entre xamanisme i grans religions actuals amb les paraules d'Evans i Hofmann : "Quan [...] alguns indígenes matacos foren convertits al cristianisme, identificaren immediatament l'arbre bíblic de la ciència del bé i del mal amb el cebil, malgrat que no el veuen com fruita prohibida sinó com la fruita d'un arbre sagrat emprat pels xamans amb finalitats curatives." El seu efecte inclou al·lucinacions, i alguna vegada també "fortes visions de caràcter realista (experiències de levitació, viatges a altres móns, transformació en algun animal, etc.)." Cebil és el nom que rep Adenanthera colubrina a Xile i Argentina. Per a concloure aquest paràgraf dedicat a la importància profunda de les pràctiques xamàniques, direm que els autors fan referència al testimoni de Gordon Wasson, coneixedor testimonial de la cerimònia mexicana d'ingestió del bolet sagrat, diu que per a descriure què és estar tocat del bolet tenim una manca de terminologia molt limitant en les llengües europees. Ens caldria terminologia nova per a descriure sentiments i pensaments nous propis d'un estat de la ment radicalment diferent[26].

Asseguren els autors que les pròpiament al·lucinògenes permeten entrar en un món de somnis que sembla més real que el món «normal». Convé dir que defineixen al·lucinògen com la substància que en dosis no tòxiques (no mortals) produeixen canvis en la percepció, pensament i estat d'ànim, però gairebé mai produeixen confusió mental, pèrdua de memòria o desorientació. Destaca el fet que totes les plantes màgiques, que ara acostumen a classificar-se simplement com tòxiques, són plantes medicinals, i arreu del món han estat considerades remeis molt potents. El seu ús conegut es remunta a desenes de milers d'anys. Els pobles que les empren acostumen a considerar que la mort i la malaltia deriven d'intervencions en el món espiritual, i aquestes plantes són el vehicle que té el bruixot per a comunicar-se amb els déus i els esperits. "Alguns indis afirmen que si el peiot s'empra correctament, totes les altres medicines són supèrflues."[27]

Els seus usos són, segons les espècies, curatius, de predicció del futur, per a diagnosticar malalties, per a separar l'ànima del cos, per a comunicar-se amb els avantpassats i amb el món espiritual, per a apoderar-se de la identitat d'una altra persona, per a adquirir poders telepàtics, per a retornar a la font o origen de totes les coses, per a veure tots els déus i els primers homes i animals i comprendre el lloc que ocupes en la comunitat, per a reconquerir ànimes perdudes o robades, per a augmentar els poders del saurí, per a tenir prosperitat, per a assegurar una vida bona i sana, per a tenir ànims i valentia, per a no patir de gana ni de set. Aquests usos van acompanyats de ritus, oracions, cançons i danses. 120 dels himnes sagrats que componen el Rig-Veda, (el llibre més antic dels Vedes) estan dedicats exclusivament al soma, que els autors identifiquen amb el reig foll = reig bord = reig de fageda, Amanita muscaria[28], usat encara per xamanes del nord-est d'Àsia.

Entenc que les moltes figures alades de la tradició cristiana són reminiscències al·legòriques a la capacitat d'elevar-se per damunt del cos físic i viatjar lliurement, que proporcionen diverses plantes màgiques, o bé també dels esperits amb qui pots comunicar-te en tals circumstàncies. Hi ha ornaments dels indis navajo que representen el peiot (Lophophora williamsii), un potent al·lucinògen, en forma d'ocell[29]. També en elements relacionats amb l'aiuasca (Banisteriopsis caapi) hi trobem àngels o éssers alats[30]. I com a darrer complement a les equivalències entre ritus cristians i xamànics, és molt notable que els bolets sagrats de Mèxic, que són algunes espècies dels gèneres Psilocybe, Conocybe, i Panaeolus, llargament emprades pels indígenes, reben el nom teonanàcatl en llengua asteca, que significa carn de Déu[31]. Tota una revelació del sentit original del cos de Crist de les misses cristianes que ens permet copsar què era realment la comunió, més encara si tenim en compte la forma circular del barret del reig de fageda (Amanita muscaria), potser l'al·lucinògen més antic emprat per la humanitat a Euràsia i Nord-Amèrica, que s'assecava al sol i després es consumia, sovint acompanyat de llet, aigua o suc de plantes dolces.

El Viatge a l'infern d'en Pere Porter, documentat com una història certa relativament recent, té tos els ingredients d'un viatge a una altra realitat, com els que relaten els xamans, en la qual troba respostes precises a problemes que resoldrà en tornar a la seva vida quotidiana[32]. És interessant que diverses plantes de jardineria d'origen no europeu, però molt freqüents en el nostre entorn geogràfic, són espècies psicoactives, com per exemple Ipomoea violacea.

Parlen per si sols molts noms de plantes màgiques (en diversos idiomes): bolet diví (Psilocybe cubensis), bolet del coneixement (Conocybe siligineoides), herba de la verge o herba de la pastora (Salvia divinorum), enfiladissa de l'ànima (Banisteriopsis caapi i B. inebrians), cirera del mag = baia dels bruixots = herba del diable (Atropa belladona), rumb cap als déus (Datura innoxia), Sant Pere (Trichocereus pachanoi), meravelles (Ipomoea violacea)[33]...

ALGUNES CONSIDERACIONS ETIMOLÒGIQUES

Dríades (SRB p. 83); veig que ha de ser la mateixa paraula que druides.

Diví. En anglès, divine vol dir, entre altres possibilitats, vaticinar, endevinar, i també descobrir aigua, o altres coses, amb una vareta de saurí. També vol dir eclesiàstic, teòleg. L'ofici religiós es diu divine worship (culte diví). Si sabem que les plantes divines o oficinals serveixen per a fer previsions i augmentar els poders del saurí, entre altres poders sobrenaturals de l'esperit, salta a la vista que qui se'n serveix és algú endivinat.

Dimoni: etimològicament cal partir de la consideració que és la mateixa paraula que domine o dominus (Senyor), i també que domini, relacionant-lo amb qui coneix profundament alguna cosa fins al punt de poder-se'n servir. Segons el diccionari ve del grec daimónion, que vol dir geni[34]. Si bé aquesta explicació encaixa prou bé, la meva experiència amb les etimologies em duu a plantejar-me si des del català mateix se li pot trobar un sentit: el prefix di- indica una divisió o dualitat, i -moni coincideix consonànticament amb menar. Conjecturo que podria referir-se a menar algú cap a la divisió (del cos i l'ànima). Alternativament, -moni coincideix també amb món, que ens duria a un separar del món. Si acceptem l'etimologia a partir del grec del terme diable, derivaria de diabállõ, que vol dir, entre altres accepcions, separar[35].

En la mateixa línia, veig molt probable que el mot faraó, aquell qui guia, la llum del poble, tingui el mateix origen que far. Caldria estudiar a fons l'etimologia de la resta de termes relacionats amb l'església i la bruixeria.

Estramoni. Nom d'una de les plantes màgiques vistes més amunt. Com a probable corroboració del que suggereixo en el paràgraf anterior, analitzo la possible etimologia d'aquest nom, que també conté el sufix -moni. Si més amunt hem dit que prové d'Amèrica i arribà a Europa per Espanya durant el segle XVI, i si els etimologistes consideren aquest nom com d'origen incert i especulen amb un origen grec[36] [https://ca.wikipedia.org/wiki/Estramoni], trobo més sensat començar a partir d'un probable origen català, sobretot sabent el que sabem ara de la descoberta i conquesta d'Amèrica. Analitzem, doncs el prefix estra-. Si considerem que el significat es troba en les consonants i seguim l'explicació etimològica dels doctors Meulemans[37], el dígraf TR vol dir terra (per metàtesi tenim RT en les llengües anglosaxones: earth), i S té la connotació de quelcom extern. Així expliquen l'etimologia d'astre, estrella, i fins i tot sideral, donada la coneguda equivalència entre T i D (ambdues dentals). El sentit no seria altre que fora de la Terra. Si la meva interpretació etimològica de dimoni és encertada, l'estramoni seria allò que et mena fora de la Terra, cap al cosmos, o directament seria l'extramón, el món fora de la Terra.

Litúrgia. En parlar de les plantes màgiques esmentava la coincidència entre plantes oficinals i ofici litúrgic. A litúrgia se li atorga el sentit etimològic de funció pública, que entenc que la tingués, a partir del terme grec referit a qui oficia una funció pública o una celebració litúrgica[38] però, vist el que hem vist, penso que lliga directament amb les hores de letàrgia que provoca el jusquiam i moltes altres plantes psicoactives, abans o després del període generador de visions.

Catedral. Església on hi ha un bisbe amb son Capítol (en paraules del diccionari Alcover-Moll). La característica que té és que s'hi reuneixen mestres, altes autoritats, que ensenyen, i cadascun té el seu soli, que no és res més que una cadira reial o seient propi de grans prínceps, també dit càtedra. En temps molt prou reculats, aquesta funció la podia fer perfectament la «cadira del bisbe», que és el nom que reben sovint alguns elements megalítics que trobem al nostre país. En qualsevol cas, vincula el lloc de culte amb el lloc d'aprenentatge dels ensenyaments més avançats, fet que sembla innecessari en un context religiós on els sacerdots es limiten a seguir un text que es considera sagrat i immutable.

Reig. Té el mateix significat que «rei». Rei és, en la definició més genèrica, allò que ocupa una posició suprema o preeminent. Hem vist com les plantes sagrades tant són un vehicle d'accés al coneixement com són objecte d'adoració i reverència, autèntiques divinitats. El mateix passa amb les diverses personificacions del Sol (l'astre rei) o fills de Déu, sigui Jesús o qualsevol altre. Aquestes personificacions s'anomenen sovint «rei del cel», «rei de reis», etc. També el dimoni, que ja hem vinculat al mateix concepte, és el «rei de les tenebres», com a mínim quan s'hi refereixen els seus perseguidors. Doncs bé, ja hem vist que el bolet màgic eurasiàtic per excel·lència és el reig de fageda (Amanita muscaria), el qual sospito que dóna origen a l'actual «cos de Crist».

Pontífex. Ja antigament, era qui presidia les cerimònies religioses. Si hem vist el paral·lelisme entre les cerimònies

religioses i els ritus xamànics, entendrem més netament l'etimologia del terme «pontífex»: el qui fa ponts o fa de pont. El diable és l'autor d'un munt de ponts que, per aquesta raó, duen el seu nom. El xaman, o les plantes màgiques, fan de pont d'accés al món dels esperits.

A TALL DE CLOENDA

En Bilbeny ens té acostumats a treballs minuciosos, rigorosos, sorprenents. La sardana i la religió de les bruixes no n'és cap excepció. No li podrem agrair prou la seva aportació en l'anàlisi de les nostres tradicions més antigues. No em puc estar de fer una brevíssima menció a les seves darreres aportacions sobre el caganer, tan típic del nostre pessebre: llegint l'obra Plantas de los dioses, repetidament citada en aquest article, he comprovat que diverses plantes màgiques tenen en comú que són un laxant fort.

El que trobo molt rellevant i remarcable és que un simple parell d'elements: bruixes i sardanes, puguin originar un llibre que m'ha dut a fer un viatge temporal des del present fins l'edat de pedra o més enrere, un de geogràfic i antropològic des d'Europa fins tota la resta del món, i un de cultural que abraça des dels primers rudiments de l'astrologia i l'astronomia fins la religió moderna, sense oblidar els coneixements englobats dins el calaix de sastre que anomenem màgia. La universalitat de les aportacions que fa l'obra s'entrelluquen, per exemple, quan comprovem que també a Nayarit, Mèxic, un missioner espanyol, a finals del s. XVII, relata d'aquesta manera la cerimònia d'ús del peiot per part de la tribu cora: “Prop del músic hi havia el cap dels cantors assegut, qui marcava el compàs. Cadascú tenia un assistent que el substituïa quan començava a fatigar-se. D'una banda hi havia una safata amb peiot, [...] per a no sentir-se debilitats durant la prolongada funció; la qual s'inicià amb la formació d'un cercle d'homes i dones, que ocupava tot el lloc que s'havia disposat per a aquest propòsit. Un rere l'altre dansaven en rodona o marcaven el compàs amb llurs peus, envoltant al músic i al mestre del cor. [...] Ballaven tota la nit [...] sense aturar-se ni abandonar el cercle.”[39]

Entenc la cacera de bruixes com un enfrontament entre l'antic grup d'influència i un de nova creació (Papat) que li vol prendre el lloc amb voluntat d'exercir poder i domini sobre el poble (SRB p. 289-290). Crist, més aviat hauria de ser un seguidor de l'antiga religió, i no pas un fundador de la nova, si el fet més remarcable per a la gent és la seva mort, i si realment existí un personatge històric d'aquest nom i que tingués alguna influència en la religió. Informacions altíssimament convincents[40] indiquen que Crist és una personalització del déu Sol, equivalent a moltes de més antigues que ens han arribat amb relats pràcticament idèntics[41].

Creu zodiacal. Extreta de
https://twitter.com/srisamavedam/status/1339908619253366784]

Creu zodiacal simplificada. Extreta de 'Oppositions in
astrology'. 7 de gener del 2013.
https://kabalicastrology.com/2013/01/07/oppositions-in-astrology/]

Crist com a personificació del sol, centrat a la creu zodiacal. Extret de Medieval art.
Mosaic of Christ Pantocrator. Jean and Alexander Heard Library. 2007.
http://projects.leadr.msu.edu/medievalart/exhibits/show/imageofchrist/christpantocrator].

Del que no hi ha dubte és de la brutal persecució que patiren les bruixes a Europa i el xamanisme en general a la resta del món per part dels missioners cristians i també per part de l'islam, si més no. En són exemples, entre altres, l'ús d'Amanita muscaria a Euràsia (reprimit en alguns llocs des de fa milers d'anys) i Nord-Amèrica, el de Cannabis sativa, C. indica, i Tabernanthe iboga a Euràsia i Àfrica, i el de Trichocereus pachanoi i Lophophora williamsii, a Amèrica. El que tenen en comú és que són “plantes divines capaces de despertar [...] poders sobrenaturals de l'esperit.”[42] De fet, s'afirma que al Gabon i al Congo, el culte basat en la iboga és el que manté la forta oposició a la propagació del cristianisme i l'islamisme[43]. Trichocereus pachanoi és un regal dels déus que ajuda l'home a experimentar l'èxtasi, l'alliberament de l'ànima, i entén l'èxtasi com la preparació per al vol sagrat que ens permet fer de mitjancers entre l'existència mortal i les forces sobrenaturals[44]. “Els natius dels Estats Units consideren sagrat el peiot; la medicina és un missatger diví que permet la comunicació directa amb Déu sense la intercessió d'un sacerdot. [...] El cactus és el representant terrenal de Déu.” Hem vist més amunt que diverses plantes màgiques són considerades la medicina universal. “Hi ha dues menes de medicines : les que tenen efectes exclusivament físics (per exemple, les que guareixen el mal de queixal o els mals digestius) i les que per excelència, mitjançant diverses visions, posen el remeier en comunicació amb els esperits malèvols que provoquen la malaltia i la mort.”[45] Aquests exemples permeten copsar l'efecte empoderador d'aquestes plantes, que fomenten l'absència de por i l'experiència personal per damunt dels

dogmes i pors que algú altre vulgui fomentar. Els motius de la persecució del seu ús i de la corresponent cultura associada, per part de les grans esglésies (amb estructura jeràrquica i poder adquirit), apareixen ara amb tota claredat.

Fent una breu síntesi del que hem vist, tenim que el culte antic comportava una reunió en dies i llocs assenyalats, generalment dirigida per un bruixot o una bruixa; s'hi pronunciaven determinats salms; hi havia música i cants; s'hi preparaven menges, ungüents o infusions considerats sagrats que posteriorment s'administraven l'oficiant o bé la totalitat dels assistents; feien balls rodons; i finalment tenien experiències extraordinàries. La missa actual consisteix en una reunió, sovint en els mateixos llocs, dirigida per un sacerdot; unes lectures; música i cançons (ara sense balls rodons però se sap que se n'havien fet); la preparació (benedicció) del sagrament i la seva administració; i finalment no res més que un acomiadament, perquè el sagrament és purament simbòlic, sense cap efecte. No sorprèn gens que moltes cultures es resisteixin a canviar els seus cultes tradicionals per les noves religions.

No podríem concloure aquest article sense la tan ignorada i necessària dignificació de l'autèntic paper social de les bruixes i bruixots, i dels mecanismes que tenien per a adquirir nous coneixements aprofitant qualsevol possibilitat coneguda d'incrementar la clarividència. Aportar una mica de llum i justícia al món de l'espiritualitat tradicional després de tanta censura, destrucció i tergiversació, és sens dubte el major mèrit del llibre que ens ocupa. I tot això sense caure en l'excés de misticisme i obscurantisme tan habitual en altres obres que parlen de bruixes sense aclarir realment res. Hem vist com es tractava de persones sàvies, ben preparades per a les seves funcions, tant per coneixements com per ètica. L'ús de les plantes màgiques requereix molta cura i experiència, car la dosi al·lucinògena sovint és força propera a la dosi tòxica, i molt sovint no s'empra una única espècie sinó una combinació de 2, 3, 4 o més espècies. No és quelcom que es pugui fer alegrement sense un període de formació prou llarg com per a aprendre les combinacions, dosificacions i vies d'administració més segures i efectives. Havien de ser persones que es guanyaven de manera natural el respecte i la confiança del poble.

Els intents d'esborrar aquesta cultura ancestral i canviar-la per un succedani insuls no han estat capaços d'impedir que un intel·lecte inquiet i sagaç com el d'En Jordi Bilbeny fos capaç de reunir-ne les peces prou bé com per a oferir-nos un edifici més consistent, amb una tirallonga de finestres obertes per a futures investigacions. Espero que aquest escrit serveixi per a promoure més lectures d'aquest llibre calidoscòpic per part de persones preparades per a veure-hi encara moltes altres possibilitats noves. Us garanteixo que no us deixarà indiferents.

Francesc Jutglar,
Cardedeu, agost del 2021.

Referències bibliogràfiques i enllaços:

[1] Part del que dic en aquest apartat està basat en informacions extretes de Oscar Arribas Fauna y paisaje de los Pirineos en la Era Glaciar. Lynx Promocions, S.L., Bellaterra, 2004.

[2] Chicken domestication: an updated perspective based on mitochondrial genomes
http://www.nature.com/hdy/journal/v110/n3/full/hdy201283a.html

La domestication du poulet : de l'archéologie à la génomique
https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-176f34b8-db94-356e-bd81-b2a376c414f3

https://blogs.lt.vt.edu/chickens/2013/05/01/evolutionary-history-of-the-chicken-pigeon-and-other-birds/

[3] Gallo galo. Wikipèdia. Consultada el 27 de juliol de 2021.
https://es.wikipedia.org/wiki/Gallo_galo

[4] Tant els sinònims de marieta com les cançons esmentades en aquest apartat són extrets de l'entrada 1546 del volum VII de Joan Veny i Lídia Pons Atles lingüístic del domini català; Institut d'Estudis Catalans, Barcelona (2014).

[5] Richard Evans Schultes & Albert Hofmann. Plantas de los dioses, orígenes del uso de los alucinógenos. Editor digital: Titivillus ePub base r2.1. 2019 (la primera edició és del 1979). P. 328.

[6]Orió (constel·lació). Wikipèdia consultada el 27 de juliol de 2021.
https://ca.wikipedia.org/wiki/Ori%C3%B3_(constel%C2%B7laci%C3%B3)

[7] Richard Evans Schultes & Albert Hofmann. Op. cit., p. 326.

[8] Pius Font i Quer, Plantas medicinales: el Dioscórides renovado. Editorial Labor, Barcelona, 1987. P. 636.

[9] Font i Quer, op. cit.; p. 583-585.

[10] Idem; p. 581-583.

[11] Idem; p. 554-555.

[12] Idem; p. 562.

[13] Idem; p. 567.

[14] Idem; p. 573-574.

[15] Idem; p. 574.

[16] Idem; p. 576.

[17] Idem; p. 576.

[18] Idem; p. 595.

[19] Estramoni. Wikipèdia. Consultada el 27 de juliol de 2021
https://ca.wikipedia.org/wiki/Estramoni

[20] Mandràgora. Wikipèdia. Consultada el 27 de juliol de 2021.
https://ca.wikipedia.org/wiki/Mandragora_autumnalis

[21] Richard Evans Schultes & Albert Hofmann. Op. cit., p. 123.

[22] Idem; p. 493.

[23] Idem; p. 126-127.

[24] Idem; p. 423.

[25] Idem; p. 426.

[26] Idem; p. 469-470.

[27] Idem; p. 460.

[28] Idem; p. 311.

[29] Idem; p. 461.

[30] Idem; p. 125.

[31] Idem; p. 464.

[32] Mitologia Catalana, article Les calderes d'en Pere Botero, 16 d'abril de 2014.
http://mitologiacatalans.blogspot.com/2014/04/les-calderes-den-pere-botero.html

[33] Noms recollits majoritàriament de Richard Evans Schultes & Albert Hofmann. Op. cit.

[34] GRAN Diccionari de la llengua catalana (1988). Enciclopèdia Catalana, SA. Barcelona. 4a reimpressió, 2004.

[35] Idem.

[36] https://ca.wikipedia.org/wiki/Estramoni. Consultat el 29-07-2021.

[37] C. S. Meulemans, C. S. & Elías, J. A. Introducción a la endolingüística. Decaglota I. DICTEXT, S.A.L., Barcelona – San Nicolás de los Garza – México, D.F. 1993. P. 30-31.

[38] GRAN Diccionari de la llengua catalana (1988). Enciclopèdia Catalana, SA. Barcelona. 4a reimpressió, 2004.

[39] Richard Evans Schultes & Albert Hofmann. Op. cit., p. 442.

[40] Acahrya S. The Christ Conspiracy. The Greatest Story Ever Sold. Adventures Unlimited Press, Kempton, Illinois, USA. 1999, 2012. P. 154-156.

[41] Acahrya S., op. cit., p.105-125.

[42] Richard Evans Schultes & Albert Hofmann. Op. cit., p. 486.

[43] Idem; p. 383.

[44] Idem; p. 491.

[45] Idem; p. 459-460.